

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ในการร่วมกันกำหนดเครื่อง ชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรณีศึกษาเรื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม
อตุตต์ พรวิเว อรทัย ตาอ้อ (บรรณาธิการ
ราชกิจจานุเบกษาของมหาวิทยาลัย (สว.))

๒๕๓๙.

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการร่วมกัน กำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ

อารัมภบท

แม้ว่าผู้เขียนจะเคยผ่านการฝึกฝนแนวทางการศึกษาเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (โดยเฉพาะขบวนการชาวนา) แต่ทว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผู้เขียนได้ศึกษามานั้นก็จัดประเภทว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม (Old Social Movement) ในขณะที่การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อร่วมกันกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมจากคนทุกกลุ่มในสังคมนี้ อาจถือว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ดังนั้น ภูมิรู้เก่าที่ผู้เขียนมีอยู่จึงอาจจะไม่เพียงพอสำหรับเรื่องใหม่นี้ การเขียนบทความชิ้นนี้จึงเป็นเสมือนการเริ่มต้นเดินทางสายใหม่ทางวิชาการของผู้เขียนเอง (ภายใต้เงื่อนไขเวลาที่จำกัดอย่างยิ่ง)

สำหรับแนวคิดหลักที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงในบทความนี้จะผูกพันอยู่กับ 2 แนวคิดหลักคือ แนวคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และเรื่องคุณภาพชีวิตและสังคม

1. กำเนิดเรื่องการกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตจึงต้องเป็นขบวนการ

อาจไม่ใช่เป็นการเกินเลยไปที่จะกล่าวว่า ในขณะที่การพัฒนาให้ทันสมัยเจริญเติบโตทางปริมาณและยังให้ภาพของปริมาณความสุขในชีวิตเอาไว้อย่างแน่นอนว่า *งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข* ซึ่งเป็นแนวคิดว่าด้วยการใช้ชีวิตนั้น สังคมไทยเราได้รับถ่ายทอดมาจากต่างประเทศ ในทำนองเดียวกันแนวคิดเรื่อง คุณภาพชีวิต ก็ดูเหมือนจะดำเนินมาในเส้นทางสายเดียวกันตัวอย่างรูปธรรม เช่น

โครงการบ้านจัดสรรที่เข้ามาในเมืองไทยราว ๆ ปี พ.ศ. 2517 นั้น มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอังกฤษที่เรียกว่า “แนวคิดสำหรับเมืองใหม่” ซึ่งเริ่มขึ้นในขณะที่ยุโรปตอนใต้ อันกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ต้องพบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้เกิดแนวคิดสำหรับกลุ่มคนที่พอจะมีสตางค์อยู่บ้างที่จะออกมาตั้งหมู่บ้านรวมกัน (Neighbourhood concept) เป็นสังคมขนาดเล็กพอสมควร และมีการจัดสภาพแวดล้อมทุกด้านให้มีลักษณะสำคัญ คือ มีคุณภาพชีวิต (และปล่อยให้กรรมกรและคนยากจนในเมืองอาศัยอยู่ในกรุงลอนดอนต่อไปตามยถากรรม)

ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องคุณภาพชีวิตในประเทศที่พัฒนาแล้วนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากปัญหาในระยะสั้นที่กำลังเผชิญหน้าอยู่/แต่ทว่าในลำดับต่อมา ขบวนการดังกล่าวได้พัฒนาความเข้าใจมากขึ้นเป็นลำดับว่า เราจะเน้นการแก้ไขแต่เฉพาะบ้านของเราเท่านั้นไม่ได้แล้ว แต่จะต้องขยายขอบเขตในแนวกว้างออกไปถึงเรื่องสภาพแวดล้อมทั้งหมด และในขั้นตอนสุดท้ายก็ได้ขยายขอบเขตลงไปในแนวลึก โดยการตั้งคำถามเชิงปรัชญากับการมีความสุขในชีวิตว่าเป็นไปได้ เพราะการมีหรือการเป็น (to have or to be) กันแน่

แม้ว่าแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต น่าจะมีที่มาจากการนำเข้ามาจากต่างประเทศ เช่นเดียวกับแนวคิดใหม่ๆ ส่วนใหญ่ของวงวิชาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สังคมไทยตอบรับแนวคิดใหม่นี้ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า อาจจะเนื่องมาจากปัจจัยสองประการ คือ *ประการแรก* แนวคิดพื้นฐานในการใช้ชีวิตของคนไทยมีรากฐานเรื่อง คุณภาพของชีวิตอยู่แล้ว ดังที่มักมีคำกล่าวติดปากคนไทยว่า “มีชีวิตอยู่ไม่หวังร่ำรวย เอาแค่พอกินพอใช้” หรือ “ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ” “ทำพอมีกินมีทาน” เป็นต้น และ*อีกประการหนึ่ง* สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ กายภาพ สังคมและวัฒนธรรมในช่วงของการพัฒนา ประเทศของไทยเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ทำให้คนไทยโดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นล่างที่มีทางเลือกในชีวิตน้อยกว่าคนอื่น ๆ ตระหนักถึงสภาพชีวิตบัดซบได้ด้วยตนเองอย่างง่าย

ตาย (สภาพแวดล้อมชีวิตทั้งการทำงาน และที่อยู่อาศัยของคนงานโรงงาน
อุตสาหกรรม คนสลับที่หากินกับกองขยะ เป็นสภาพความเป็นจริงที่หล่อ
หลอมให้บุคคลเหล่านี้เข้าใจแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตได้ง่ายที่สุด)

สำหรับคำถามที่ได้ตั้งเอาไว้ในตอนแรกว่า เพราะเหตุใดการกำหนด
เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม จึงต้องอาศัยขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคม (ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงความจำเป็นของการแสวงหาเครื่องชี้วัดคุณภาพ
ชีวิต ซึ่งจะอยู่ในบทความของผู้เขียนท่านอื่น) เหตุผลนั้นน่าจะมีทั้งเหตุผล
ในภาคปฏิบัติและเหตุผลในเชิงแนวคิด

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณภาพชีวิตทั้งของ
ไทยและต่างประเทศ จะให้ข้อสรุปที่เหมือนกันว่า ในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริม
คุณภาพชีวิต) ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคม การสังคม
สงเคราะห์ การจัดการปัญหา สิ่งแวดล้อม ฯลฯ หากเป็นการจัดการโดย
ฝ่ายรัฐฝ่ายเดียวแล้ว มักจะให้ผลลัพธ์ที่เหมือนกัน กล่าวคือ ไม่ประสบความสำเร็จ
หรือทำได้อย่างมีขอบเขตจำกัด ไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย
หรือประสบความสำเร็จเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่มีเสถียรภาพแห่งความ
สำเร็จในระยะยาว

S. Baldwin et al. (1991 : 1) กล่าวถึงบรรยากาศในประเทศตะวันตก
ว่า แม้ว่ารัฐตะวันตกจะมีทรัพยากรมากมาย แต่ก็ไม่สามารถจะปรับปรุง
คุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นมาได้ ในหลายกรณีกลับทำให้สภาพชีวิต
เสื่อมโทรมลงไปด้วยซ้ำ ทั้งนี้ Baldwin ได้วิเคราะห์สาเหตุว่า เป็นเพราะ
นโยบายทางสังคมของรัฐเหล่านี้หมกมุ่นอยู่แต่คุณค่าเรื่องเงิน (value for
money) และการใช้กลยุทธ์การทำงานแบบ cost-effectiveness มากจนเกินไป

ส่วนในกรณีของรัฐในประเทศกำลังพัฒนา ความล้มเหลวในการ
ดำเนินงานเรื่องคุณภาพชีวิตนั้นอาจจะสืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เริ่มตั้ง
แต่ขีดจำกัดในเรื่องปริมาณของทรัพยากร ลักษณะตั้งรับของหน่วยงานรัฐ
รวมถึงขีดจำกัดด้านความเข้าใจของเจ้าหน้าที่รัฐ ตัวอย่างเช่น การให้

บริการแก่ผู้ที่ถูกข่มขืน นักสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่จะให้ความช่วยเหลือได้แต่ด้านร่างกายเท่านั้น แต่ยังขาดความเข้าใจและทักษะในการฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ถูกข่มขืน สำหรับภาคธุรกิจเอกชนนั้น ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จากการศึกษาดูตัวอย่างงานโฆษณาของธุรกิจหลายประเภทจะพบว่า มีลักษณะการโฆษณาประเภทส่งเสริมสังคม (Public Service Advertisement) อยู่เป็นจำนวนมาก อันเป็นไปตามพัฒนาการของการโฆษณา เมื่อคุณภาพของสินค้าต่างๆ มีระดับมาตรฐานใกล้เคียงกัน ความจำเป็นที่จะต้องแข่งขันกันโฆษณาคุณภาพของสินค้าก็หมดไป ธุรกิจต่างๆ จึงเปลี่ยนกลยุทธ์จากการมุ่งขายสินค้า มาเป็นการมุ่งผูกใจลูกค้าด้วยการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของตนเองให้เกิดขึ้น เช่น ธุรกิจรถยนต์ก็ต้องการแสดงให้เห็นว่า ตนเองสนใจความปลอดภัยของชีวิตเด็กๆ บนท้องถนน ธุรกิจผงซักฟอกก็ต้องการแสดงความห่วงใยต่อความสะอาดของแม่น้ำ หรือแนวคิดเรื่องการคืนกำไรให้แก่สังคมในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

จากรูปแบบและเนื้อหาของโฆษณาเพื่อส่งเสริมสังคมดังกล่าว ส่วนใหญ่จะหยิบยืมแนวคิดด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตมาเป็นแนวคิดหลัก แทนการบรรยายคุณภาพสินค้า และแน่นอนว่า ผลพวงจากการรับชมภาพยนตร์ดังกล่าว ที่มีรูปแบบการสร้างที่พิถีพิถันจับใจผู้ชมและมีการยิงสาร (หมายถึงข่าวสาร) บ่อยครั้ง ย่อมมีผลกระทบต่อผู้รับสารในเรื่องความเข้าใจ การเห็นคุณค่า สร้างความปรารถนา หรืออย่างอื่นๆ ของเรื่องคุณภาพชีวิตอย่างแน่นอน

แม้ว่าการทำงานของภาคธุรกิจในการเคลื่อนไหวแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตจะให้ผลดีดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ทว่าขีดจำกัดในการทำงานของภาคธุรกิจก็มีอยู่หลายประการ ประการแรก ก็คือ ถึงอย่างไรเป้าหมายสูงสุด และสุดท้ายของการโฆษณานั้น ยังต้องเบี่ยงเบนไปทางด้านธุรกิจอยู่ดี ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นโฆษณาก็ต้องให้มีความเกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์สินค้า และจะเลือกโฆษณาส่งเสริมสังคมเฉพาะอันที่ไม่มีเป้าหมายขัดแย้งกับผลิตภัณฑ์ของตนเท่านั้น (ตัวอย่างที่ขัดแย้งนั้น ที่พบเห็น

มีอยู่เพียงเรื่องเดียว คือ โฆษณาเบียร์ยี่ห้อหนึ่งที่เตือนว่า หญิงมีครรภ์ไม่ควรดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ อย่างไรก็ตาม ความกล้าหาญทางจริยธรรมนี้ดำรงอยู่ได้ตราบเท่าที่หญิงมีครรภ์ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายหลักของผลิตภัณฑ์ และการสร้างภาพลักษณ์ว่า ถึงแม้เราจะเป็นคนขายเบียร์ แต่เราก็ไม่ใช่อาชญากรทำร้ายทารกในครรภ์ นั่นก็ดูจะได้ผลคุ้มค่ากว่าในกรณีนี้)

ยิ่งกว่านั้น จากงานวิจัยหลายชิ้นที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลบรรดางานโฆษณาส่งเสริมสังคมเหล่านี้ จะพบว่าจุดอ่อนที่สำคัญก็คือ ผู้รับสารมักจะไม่ค่อยไว้วางใจข่าวสารที่ได้รับ เนื่องจากทราบเจตนาของผู้ส่งสารว่าเป็นจุดขายมากกว่าความตั้งใจจริง นอกจากนี้สิ่งที่ปรากฏอยู่ในโฆษณา เช่น ความรักความอบอุ่นภายในบ้าน มิตรภาพระหว่างเพื่อนบ้าน ความมีน้ำใจไมตรี ฯลฯ มักถูกผู้รับสารวิจารณ์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริงในชีวิตประจำวัน

จากขีดจำกัดในภาคปฏิบัติทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจที่กล่าวมานี้ ทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องการกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไม่อาจดำเนินการโดยกลุ่มสังคม 2 กลุ่มนี้เท่านั้น หากแต่จะต้องระดมการเคลื่อนไหวจากบุคคลของทุกกลุ่มสังคม จึงจะหวังผลได้ในภาคปฏิบัติ สำหรับเหตุผลในระดับแนวคิดนั้น เนื่องจากแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตมีลักษณะหลากหลายมิติ (Multi-dimension) (เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม) และมีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มบุคคล ดังนั้น รูปแบบของการผูกขาดทั้งการให้คำนิยามว่าคุณภาพชีวิตคืออะไร มีอะไรเป็นเครื่องชี้วัดบ้าง จึงไม่สอดคล้องกับธรรมชาติที่เป็นจริงของแนวคิดนี้ และจำเป็นต้องใช้รูปแบบการกระจายตัว ไม่ว่าจะเป็นการให้คำนิยามและการระบุเครื่องชี้วัดในขั้นตอนแรกเสียก่อน แล้วจึงอาจจะมาหาลักษณะร่วมหรือหลักการร่วมในขั้นตอนต่อไป

สำหรับแนวทางในการใช้กลยุทธ์เพื่อการสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า สังคมไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีรูปแบบการทำงานในเรื่องคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ

และกระจัดกระจายอยู่ตามกลุ่มบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาวชนบท กลุ่มผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม กลุ่มคนยากจนในเมือง กลุ่มชนชั้นกลางในเมือง ฯลฯ ดังนั้นในการวางกลยุทธ์การเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างเป็นระบบมีแบบแผนควรจะเริ่มต้นมาจากการเคลื่อนไหวที่เป็นธรรมชาติดังกล่าว

2. การเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดทฤษฎี เรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

2.1 การเปลี่ยนแปลงในระดับสากล

นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1960 ในประเทศตะวันตก ทั้งสหรัฐอเมริกาและยุโรปได้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม (คือขบวนการชนชั้นกรรมาชีพ) รูปแบบใหม่ๆ นี้ได้แก่ ขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการต่อต้านนิวเคลียร์ ขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ขบวนการสันติภาพ ขบวนการนักศึกษา เป็นต้น

แม้ว่าขบวนการเหล่านี้จะมีความหลากหลายในแง่ประเด็นที่เคลื่อนไหว และบุคคลที่เข้าร่วม ฯลฯ แต่ทว่าขบวนการทั้งหมดนี้ก็มีจุดร่วมกันอยู่ 3 ประการ คือ เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และมีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองมากขึ้น (autonomy) ขบวนการเหล่านี้จะมีข้อวิพากษ์วิจารณ์ชี้ดจำกัดและจุดอ่อนของระบบราชการ และประการสุดท้าย คือ ขบวนการเหล่านี้ เริ่มตั้งคำถามและแสดง ความสงสัยต่อแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าที่เน้นเพียงมิติเดียว คือ ปริมาณ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรืออาจกล่าวสรุปอย่างคร่าวๆ ได้ว่า ขบวนการใหม่ๆ เหล่านี้ เริ่มมีความคิดคำนึงถึงเรื่องชีวิตในมิติของคุณภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากขบวนการใหม่ๆ เหล่านี้มีลักษณะเป้าหมายเฉพาะ มีกลุ่มคนเข้าร่วมเฉพาะ และมีผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มมากขึ้นเมื่อ

เปรียบเทียบกับขบวนการแบบเดิมๆ จึงนำมาสู่ข้อถกเถียงว่า เครื่องชี้วัด
คุณภาพชีวิตของคนแต่ละกลุ่มจะเหมือนกันได้หรือไม่ และหากคำตอบ
คือ ไม่ได้ ขบวนการเหล่านี้จะมารวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคมขนาดใหญ่ได้หรือไม่ ในเมื่อค่านิยมของขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคมนั้น จะต้องประกอบด้วยกิจกรรมรวมหมู่ (collective actions) ที่
สมาชิกในขบวนการทั้งหมดมีความเข้าใจร่วมกันว่า ตัวเองมีผลประโยชน์
ร่วม (common interest) และมีเอกลักษณ์ร่วมกัน (common identity) นี้
ยังเป็นปัญหาที่ต้องการทั้งการอธิบายถกเถียงและผลจากการปฏิบัติการ
ที่เป็นจริงว่า เราจะแตกต่างกันจนหาจุดร่วมได้หรือไม่

และเนื่องจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องการกำหนด
เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม เป็นกิจกรรมรวมหมู่ของสมาชิกในสังคม
ประเภทหนึ่งท่ามกลางกิจกรรมรวมหมู่ประเภทอื่นๆ จึงมีคำถามว่า เอก
ลักษณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้อยู่ที่ไหน

A. Scott (1990:6) ให้คำตอบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง
ต่างจากกิจกรรมรวมหมู่แบบพรรคการเมืองหรือกลุ่มผลักดัน (pressure
group) ตรงที่กิจกรรมรวมกลุ่มแบบนี้ต้องมีการเคลื่อนไหวมวลชน (mass
mobilization) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ (และสังคมไทยในอนาคตคงต้อง
ยกเครื่องทัศนคติต่อการเคลื่อนไหวมวลชนนี้เสียใหม่) นอกจากนี้ขบวน
การแบบนี้ยังแตกต่างจากบรรดาองค์กรการกุศล หรือกลุ่มสมาคม สโมสร
ต่างๆ (Voluntary associations/clubs) ตรงที่ขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคมนั้น มีเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานบางอย่าง ไม่
ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องความเข้าใจของสังคม หรือสถาบันพื้นฐาน
ของสังคมก็ตาม ฉะนั้นด้วยเอกลักษณ์และหน้าที่ของขบวนการเคลื่อนไหว
ทางสังคมดังกล่าว ขบวนการดังกล่าวจึงต้องถมช่องว่างด้านความเข้าใจ
ผิดที่มักจะมีอยู่อย่างแพร่หลาย (โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม) ว่าเหตุใด
จึงไม่เปลี่ยนแปลงสังคมโดยผ่านกลไกพรรคการเมือง หรือทำไมจึงไม่รวม
กลุ่มกันในรูปแบบสมาคมที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เป็นต้น

เมื่อในโลกแห่งความเป็นจริงของสังคมตะวันตกมีปรากฏการณ์ การเกิดของขบวนการทางสังคมแบบใหม่ๆ ขึ้นมา ปรากฏการณ์นี้ได้ส่งผลกระทบต่อโลกทางวิชาการเช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงประการแรก ก็คือทัศนะของนักวิชาการตะวันตกที่มีต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ค่อยๆ เคลื่อนย้ายจากความเข้าใจเดิมที่ว่า ขบวนการดังกล่าวเป็นกลุ่มของฝูงชนที่ไร้เหตุผล (irrationalized mob) ที่ออกมาประท้วงเคลื่อนไหวเพราะอุดมการณ์ของลัทธิสังคมนิยมหรือการยุแหย่ของพรรคการเมือง และเป็น การรวมตัวกันอย่างฉับพลันไร้การตระเตรียม ไร้การจัดตั้งและขาดความเข้าใจ ดังนั้นจึงมาเร็ว และไปเร็วแบบพายุหมุน ปัจจุบันนี้นักวิชาการส่วนใหญ่ในโลกตะวันตกเริ่มสวมแว่นทางวิชาการที่เรามองขบวนการแบบใหม่นี้ในแง่ที่เป็นการรวมกลุ่มของคนที่มีเหตุมีผลและมีการจัดตั้งที่มีระบบระเบียบมากขึ้น ความเข้าใจที่เปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปซึ่งเริ่มต้นจากโลกทางวิชาการนี้ จะค่อย ๆ ส่งทอดถึงโลกของสามัญชนต่อไปในอนาคตอย่างแน่นอน

การเปลี่ยนแปลงในโลกวิชาการ ประการที่สอง ก็คืออาการที่ค่อยๆ โนม้เข้าหากันระหว่างทฤษฎีที่ใช้เป็นหลักในอเมริกาและในทวีปยุโรป ในอดีตทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์การเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ในอเมริกาจะเน้นหนักในด้านการกระจายแบ่งสรรทรัพยากรของสังคม (Resource Mobilization Theory) ซึ่งมักจะกล่าวถึงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการพิจารณาเรื่องการกระจายทรัพยากร การวางนโยบาย และเทคนิควิธีการต่างๆ ในขณะที่ประเทศต่างๆ ในยุโรปมักจะเน้นหนักทฤษฎีการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มประชาชนที่มากำทำกิจกรรมรวมหมู่ (Potentials of collective actions) แต่ทว่าปัจจุบันนี้ ทั้งอเมริกาและยุโรป ต่างเริ่มที่จะเหลื่อมแลทฤษฎีของอีกฝ่ายหนึ่ง และเริ่มผสมผสานสัดส่วนใหม่ ๆ ทางทฤษฎี ทั้งนี้เพื่อให้ทฤษฎีมีพลังอำนาจในการอธิบายให้มากขึ้น และยังทำให้ทฤษฎีมีลักษณะที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้จริงได้มากขึ้นอีกด้วย

2.2 สถานภาพของการศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย

สำหรับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในระดับแนวคิดทฤษฎี ที่ว่าด้วยการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสังคมไทยนั้น ยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะนักวิชาการไทยยังไม่ค่อยสนใจศึกษาหัวข้อประเด็นนี้มากนัก ดังนั้นในที่นี้ ผู้เขียนจะขอสำรวจการเคลื่อนไหวในการศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตที่ปรากฏในสังคมอย่างคร่าว ๆ

อันที่จริงผู้เขียนพบว่า มีการเริ่มศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิต มาตั้งแต่ประมาณปี 2520 แล้ว และยิ่งมาเข้มข้นเป็นจริงเป็นจังมากขึ้นทุกที เมื่อมีกระแสการศึกษาเรื่องความจำเป็นพื้นฐานที่เริ่มเจาะลึกถึงการค้นคิดเครื่องชี้วัดในช่วงปี 2530 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาในเรื่องดังกล่าว ยังอยู่ในระดับเริ่มแรก แนวทางการศึกษาจึงยังคงมุ่งไปที่การศึกษาตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นของชีวิตที่มีคุณภาพ ทั้งที่เป็นตัวแปรอิสระ ตัวแปรตามเป็นส่วนใหญ่

หากกล่าวเฉพาะวิธีการเคลื่อนไหว แนวคิด แนวทาง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณภาพชีวิต (ยังไม่ใช้ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแสวงหาเครื่องชี้วัด) ที่ปรากฏในงานเขียนของไทยทุกประเภททั้งงานวิจัย งานหนังสือเล่ม รายงานกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ผู้เขียนได้แบ่งแนวทางทั้งหมดออกเป็น 4-5 กลุ่ม ใหญ่ ๆ คือ :

(1) กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่ใช้วิธีการเคลื่อนไหวแบบที่เป็นประเพณี (tradition) ของการทำงานจากบนลงล่าง ซึ่งได้แก่ กลุ่มที่พยายามวิจัย แสวงหาองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ว่ามีอะไรบ้าง หลังจากค้นพบแล้วก็จะเสนอว่าให้ใช้วิธีการชี้แจง อบรมให้ประชาชนเห็นคุณค่าของตัวแปรต่างๆ เหล่านั้น ในบางกรณีอาจจะมีการยกตัวอย่างกรณีศึกษามาให้ดูเป็นหนึ่งตัวอย่าง

(2) กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดและวิธีการทำงานที่ต่างจากกลุ่มแรก โดยเชื่อว่าแนวคิดและเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตนั้นมีอยู่แล้วในกลุ่ม

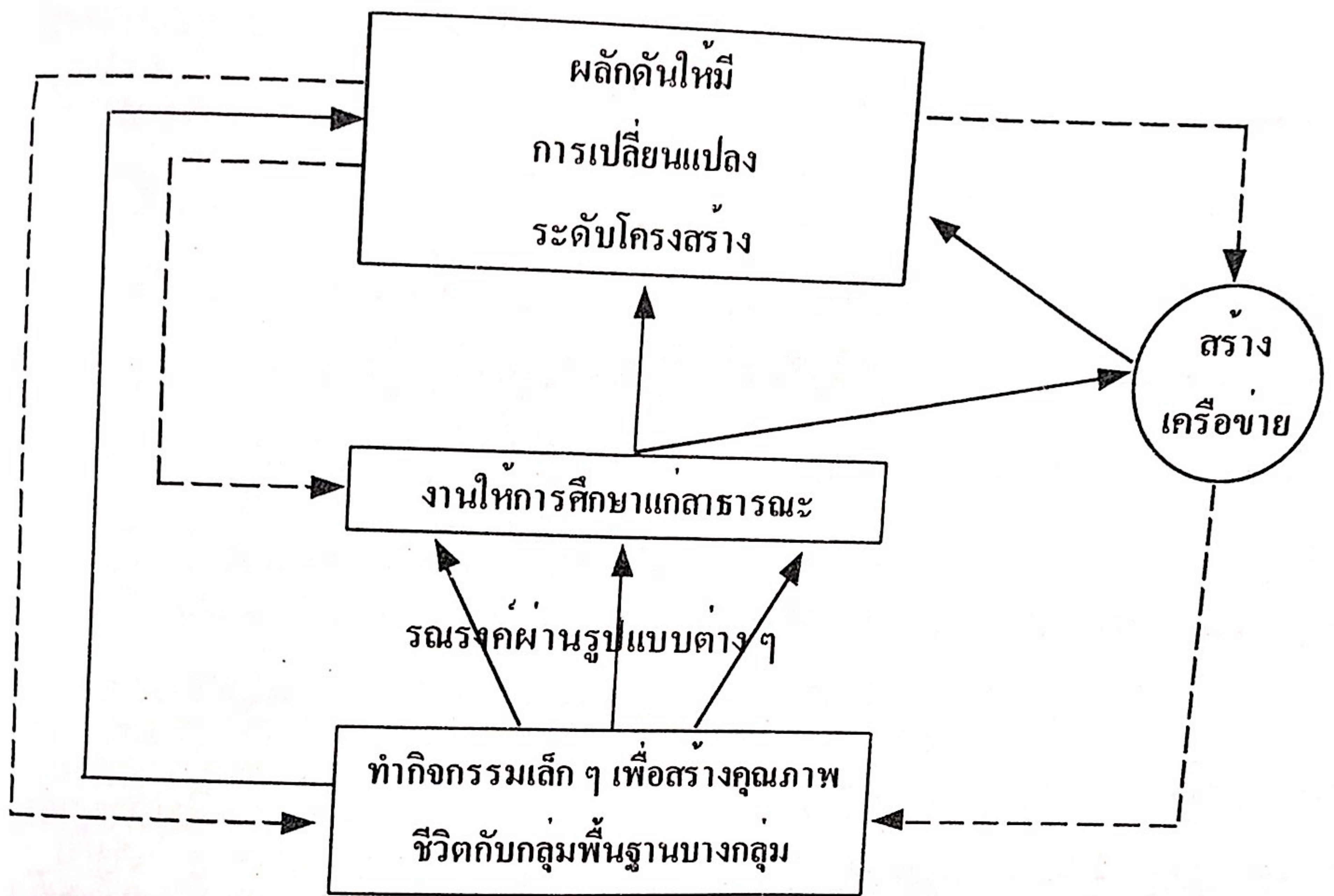
ประชาชน แต่สิ่งที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถจะดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ ก็เพราะการขาดโอกาสเอื้ออำนวยหรือมีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่างๆ ดังนั้น วิธีการทำงานจึงต้องเป็นการจัดหาโอกาส หรือขจัดเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่างหาก ส่วนวิธีการแพร่กระจายแนวคิดและวิธีการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น มักจะให้ประชาชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเอง เช่นกรณีของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เป็นต้น

(3) กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มที่อาจสืบทอดแนวคิดและแนวปฏิบัติมาจากรากฐานของสังคมไทย คือการเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับปัจเจกบุคคลและหิบบยกมิติทางศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิต ตัวอย่างงานหนังสือเรื่อง "สมาธิกับคุณภาพชีวิต" "วิธีการประหยัดเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิต" ฯลฯ ความน่าเชื่อถือของการเคลื่อนไหวในรูปแบบนี้คือ ตัวผู้เผยแพร่ จะต้องสามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยตัวเองเสียก่อน ส่วนวิธีการเผยแพร่แนวคิดนั้น จะเป็นไปตามแบบธรรมชาติ ใช้หลักความสนใจ ความสมัครใจ และความพร้อมของผู้รับสารเป็นสำคัญ

(4) กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มด้านสื่อมวลชน (จะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป) ในการศึกษาถึงตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณภาพชีวิตนั้น ตัวแปรด้านการมีโอกาสได้สัมผัสและได้ใช้สื่อมากขึ้น จะมีผลต่อการเพิ่มทางเลือกในชีวิตและขยายขอบเขตของความรู้ให้มากขึ้น ดังนั้น ในกลุ่มสื่อมวลชนเองก็ได้มีการเผยแพร่แนวคิดและวิธีการ รวมทั้งการนำเสนอเครื่องชี้วัดในรูปแบบต่างๆ เช่น งานโฆษณาคอลัมน์ทางเลือกสุขภาพในทัศนะใหม่ เป็นต้น

(5) กลุ่มสุดท้าย อาจจะแตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ ตรงที่นอกเหนือไปจากการวิพากษ์วิจารณ์สภาพชีวิตที่มีอยู่แล้ว กลุ่มนี้ยังได้เริ่มต้นลงมือทำกิจกรรมเล็กๆ ในขอบเขตที่ตนเองจะทำได้ในขั้นตอนแรก หลังจากนั้น ก็เริ่มเผยแพร่รณรงค์เพื่อให้เกิดการศึกษาแก่สาธารณชน พร้อมทั้งหาแนวร่วมไปในตัว และในขั้นตอนสุดท้าย ก็คือ ได้ระดมสรรพกำลังทั้งจากกลุ่มพื้นฐานและกลุ่มผู้สนับสนุนเพื่อผลักดันให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนโยบาย หรือสร้างมาตรการกลไกต่างๆ ที่จะบำรุงรักษาสภาพชีวิตอันมี

คุณค่านั้นให้ยาวนานต่อไป เราอาจจะเขียนแบบจำลองวิธีการทำงานเคลื่อน
ไหวสังคมของกลุ่มสุดท้ายได้ดังนี้ :

3. การศึกษาองค์ประกอบของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การศึกษาวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่อง เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตนั้น อาจจะแบ่งมิติหรือองค์ประกอบของการศึกษาได้เป็น 2 ระดับคือ ในระดับแนวคิด ซึ่งเป็นมิติพื้นฐานของขบวนการสังคมต่าง ๆ และในลำดับต่อไป ก็คือ ระดับของกิจกรรม หรือการปฏิบัติการ

3.1 ในระดับแนวคิด

ในการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหวระดับความคิดความเข้าใจเสียก่อน และก่อนที่จะเคลื่อนที่ได้นั้น เราจำเป็นต้องรู้ว่าความคิดเดิมที่กำลังมีอยู่นั้น กำลังอยู่ที่ไหน ผู้เขียนมีข้อสังเกตบาง

ประการในเรื่องความเข้าใจที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนขบวนการในเรื่องคุณภาพชีวิตในสถานการณ์ของสังคมไทยดังนี้ (ในที่นี้ผู้เขียนขอเสนอตัวอย่างบางแนวคิดเท่านั้น โดยที่คาดว่าบรรดาผู้ที่รู้ หรือผู้ที่เล่นในเรื่องนี้จะระดมความเข้าใจที่เป็นอุปสรรคได้ดีกว่าผู้เขียน)

(1) เนื่องจากต้นกำเนิดความเป็นมาของแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตนั้น มักจะเดินทางมาจากต่างประเทศ หรือบรรยากาศการเผยแพร่แนวคิดนี้ในสังคมไทยเองก็มักจะช่วยตอกย้ำความเข้าใจที่ว่า เรื่องคุณภาพชีวิตนั้นเป็นเรื่องของกลุ่มคนที่เต็มที่แล้วในด้านปริมาณ ดังนั้นจึงมีเวลา มีทรัพยากรเหลือมากพอที่จะยกระดับให้ใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ ความเข้าใจผิดดังกล่าวนี้ เป็นการกีดกันกลุ่มคนที่แม้แต่ในมิติปริมาณของชีวิตก็ยังไม่ชดเชยกัน อยู่ออกไปจากแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต และการมีส่วนร่วมในการกำหนดเครื่องชี้วัดด้วย

(2) ในอดีต แนวทางของการสังคมสงเคราะห์ก็เคยใช้การวิเคราะห์ว่า กลุ่มคนที่ต้องการการสังคมสงเคราะห์ ก็คือกลุ่มคนพิเศษที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ และจำเป็นต้องเป็นภาระต่อสังคมเท่านั้น ประเพณีการคิดดังกล่าว อาจจะสืบทอดมาถึงเรื่องคุณภาพชีวิตเช่นเดียวกัน ว่าเป็นเรื่องของคนกลุ่มพิเศษ หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นจะต้องแสดงให้เห็นว่า ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนั้นเป็นผลประโยชน์ร่วมของคนทุกกลุ่ม ดังนั้น แนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตจะต้องฝ่าข้ามไปให้พ้นวิธีคิดแบบถือเอาถือเรา และแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายเฉพาะกลุ่มเท่านั้น

(3) ความคิดที่กลัวการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีผู้กล่าวว่า อาการดังกล่าว นั้น มักเกิดเป็นกันมากในกลุ่มชนชั้นกลาง ซึ่งในสภาพทางการเมืองของไทย อาการดังกล่าวนี้จะสร้างผลกระทบด้านลบอย่างมาก ดังที่มีผู้สรุปสภาพการเคลื่อนไหวทางการเมืองของไทยไว้ว่า คนกรุงเทพฯ (ชนชั้นกลาง) ไม่ค่อยมีอำนาจในการตั้งรัฐบาล (เพราะเลือก สส. ได้น้อยและไปใช้สิทธิเลือกตั้งกันน้อย) แต่ทว่ามีพลังชี้ขาดอย่างมากในการล้มรัฐบาล หรือในขณะที่คน

ต่างจังหวัดนั้น เป็นฐานเสียง (เลือกตั้ง) ที่สำคัญ แต่กลับไม่มีพลังอำนาจที่จะกำหนดทิศทางของรัฐบาลได้ กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ คนต่างจังหวัดนั้น เป็นเพียงแค่ฐานเสียง แต่คนกรุงเทพฯ หรือชนชั้นกลางนั้นเป็นฐานนโยบาย หากทว่าเมื่อกลุ่มคนที่เป็นฐานนโยบายกลายเป็นคนที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง และยังเป็นกลุ่มคนที่ยังไม่มีทางเลือกแบบอื่น ๆ ให้เป็นทางออก นี่จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงระดับนโยบาย เป็นไปได้น้อย

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือบรรดาอุบัติเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น กรณีไฟไหม้โรงงานทำตุ๊กตา รถแก๊สระเบิด ตึกถล่ม โป๊ะเรือล่ม ฯลฯ อุบัติเหตุขนาดใหญ่เหล่านี้ เคยเกิดขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ หากทว่าความแตกต่างกันก็คือ ในต่างประเทศอุบัติเหตุเหล่านี้มีผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงนโยบายที่เกี่ยวข้อง แต่ในกรณีของไทยเหตุการณ์ดังกล่าว จะสร้างความสนใจให้แก่ผู้คนอย่างมาก แต่แล้วก็จางหายไปเหมือนคลื่นกระทบฝั่ง ฉะนั้น บรรดาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่จะทำงานเกี่ยวกับเรื่องเครื่องชีวิตคุณภาพชีวิต (ซึ่งมีความปลอดภัยในชีวิตเป็นเครื่องชีวิตที่สำคัญตัวหนึ่ง) จะต้องศึกษาหากลยุทธ์วิธีการทำงานแบบใช้สถานการณ์ที่เกิดขึ้น ให้เกิดผลกระทบ ถึงระดับนโยบาย ซึ่งหมายความว่า จะต้องสร้างวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงเพื่อชีวิตที่ดีกว่าขึ้นมา โดยเฉพาะในกลุ่มคนชั้นกลาง หรือคนในเมืองใหญ่ ๆ

(4) ดังได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า องค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น จะต้องมีการเคลื่อนไหว (Mobilization) เป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้ หากทว่าความหมายเชิงนัยยะ (Connotative meaning) ของคำๆ นี้ในภาษาไทยที่ถูกย่อให้เหลือแค่คำว่า mob นั้น ได้สื่อความหมายไปในทางลบอย่างมาก (ประวัติศาสตร์ของการก่อตัวของความหมายดังกล่าว คงจะสืบทอดมาจากยุคสมัยคักดินาที่ไม่ชอบการชอง สุ่มชุมนุม และมาตอกย้ำด้วยขบวนการชุมนุมประท้วงของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน และนิสิตนักศึกษา) นอกจากความเข้าใจในเชิงลบดังกล่าวแล้ว ประสพการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น กับ mob ไทย ก็ยังมีเค้าโครงที่ตอกย้ำความเชื่อนั้น เพราะ

mob ไทยจะถูกระบายสีว่ามีจุดเริ่มต้น มีการดำเนินการและมีตอนจบสุด
ท้าย ที่เต็มไปด้วยความดุเดือด ก้าวร้าว รุนแรง และมีบรรยากาศแบบเลือด
ท่วมจอ ภาพลักษณะดังกล่าว เขย่าขวัญผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการอยู่ไม่น้อย

เราอาจต้องศึกษาวิจัยอย่างจริงจังว่า จะแสวงหารูปแบบ และเนื้อหา
อย่างใหม่ของ mob ที่เหมาะสมสอดคล้อง และเป็นที่ยอมรับได้กับอารมณ์
ความรู้สึกในบริบทของสังคมไทยได้อย่างไร ซึ่งอันที่จริงในภาคปฏิบัตินั้น
กลุ่ม mob ต่างๆ ก็กำลังพยายามแสวงหาภาพลักษณ์ใหม่อยู่เช่นกัน เช่น
ม็อบเกษตรกรรายย่อย ได้นำเอาคนเฒ่าคนแก่มาเป็นแถวหน้า ม็อบลา
คลอด ก็เอาผู้หญิงท้อง ซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องตัวจริงเสียงจริงมาเป็นกองหน้า
เป็นต้น รวมทั้งต้องปูพื้นฐานความเข้าใจใหม่ว่า เส้นทางที่ไปสู่การเปลี่ยนแปลง
นโยบายสังคมนั้น มิได้ผูกขาดอยู่แต่เพียงเส้นทางของผู้แทนราษฎร
(ซึ่งเป็นทางอ้อม) เท่านั้น เพราะไม่ว่าในประเทศประชาธิปไตยที่ไหนในโลก
ล้วนมีเส้นทางคู่ขนานระหว่างระบบสภาผู้แทนราษฎร และรูปแบบการมีส่วนร่วม
ร่วมโดยตรงในรูปแบบของการชุมนุมแสดงประชามติทั้งนั้น ในขั้นตอน
ของการปฏิบัติการอาจจะต้องมีการขยายฐานความเข้าใจของประชาชน
ในเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมให้กว้างขวางขึ้น โดยใช้กรณีรูปธรรม
จากต่างประเทศมาเป็นแบบอย่าง และค่อยๆ ก่อร่างสร้างวัฒนธรรมใหม่ใน
การแสดงประชามติไปพร้อมๆ กัน

(5) ปัญหาในระดับแนวคิดอีกประการหนึ่งซึ่งมักจะเป็นลักษณะ
พิเศษของชนชั้นกลางอีกเช่นเดียวกัน ก็คือ เมื่อเกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับของ
ไทยจะยกระดับเป็นสถาบันทางการเงินแบบราโบแบ็งค์ของเนเธอร์แลนด์ได้
หรือไม่

คุณภาพชีวิตขึ้นมา กลุ่มชนชั้นกลางมักจะใช้ทางเลือกด้วยการหาทาง
ออกส่วนตัว มากกว่าจะหาทางออกร่วมกัน (collectivity) ตัวอย่างเรื่องการ
จราจรในกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับที่สุด กลุ่มคนที่เผชิญกับ
ปัญหาต่างใช้ทางออกแบบส่วนตัว เริ่มตั้งแต่การหาซื้อรถยนต์ส่วนตัว การ
ออกเดินทางจากบ้านในเวลาเช้าตรู่ (อย่างผิดปกติ) การซื้อบ้านหรือคอนโด

หลังที่สองในเมือง ฯลฯ หรือกรณีของอากาศเป็นพิษก็แก้ปัญหาด้วยการ
ติดแอร์ การติดเครื่องกรองอากาศ ไปจนถึงการใช้อากาศกระป๋อง ฯลฯ การ
แก้ปัญหาแบบส่วนตัวนี้ จะเป็นกลไกที่ยังไม่ให้นำไปสู่การแก้ปัญหาแบบ
ขบวนการทางสังคม และจะใช้ได้เฉพาะกลุ่มคนที่มีทรัพยากรมากพอเท่านั้น.

แม้แต่รูปแบบการแก้ปัญหาที่มีสื่อมวลชนเป็นตัวประกอบ ก็ยังถูกนำ
มาใช้อย่างไม่เต็มศักยภาพ ตัวอย่างเช่น การใช้สถานีวิทยุเข้ามาช่วยเหลือ
การแก้ไขปัญหารถจร ซึ่งในบางกรณีสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ
แต่ทว่าเป้าหมายของการแก้ปัญหานั้น ยังทำอยู่ในระดับเพียงบรรเทาปัญหา
เป็นรายบุคคลเท่านั้น (ซึ่งอาจจะจำเป็นในระยะสั้น) แต่พลังของการเคลื่อนไหว
ใหม่นี้ ไม่ก้าวหรือยกระดับขึ้นไปสู่การแก้ไขปัญหาระยะยาวในระดับโครงสร้าง

(6) ปัญหาในระดับแนวคิดที่ต่อเนื่องมาจากข้อ 5 ก็คือ ความเข้าใจ
ของประชาชนส่วนใหญ่ในเรื่องการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยว
ข้องกับคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะในส่วนที่มาจากการวิเคราะห์ของสื่อมวลชน
การวิเคราะห์ปัญหานั้นจะติดอยู่เพียงแค่ระดับสาเหตุผิวเผินเท่านั้น ตัวอย่าง
ที่ชัดเจน คือ กรณีรถสิบล้อกินยาม้าแล้วก่ออุบัติเหตุ เมื่อการวิเคราะห์สาเหตุ
หยุดอยู่เพียงแค่ระดับปลายเหตุ ประชาชนส่วนใหญ่จึงยังคงพอใจอยู่เพียง
แค่การแก้ปัญหารตรงปลายไซ้เช่นกัน

(7) ปัญหาเรื่องการคิดในกรอบเดิมหรือคิดในกรอบที่จำกัด ปัญหา
ทุกประการของสังคมไทยปัจจุบันนี้ เมื่อลองเสนอมาตรการอะไรสักอย่าง
มาแก้ไข จะพบว่าไม่มีเงื่อนไขพร้อมเลยที่จะทำได้ และหากเงื่อนไขให้
พร้อมก็คงไม่มีวันจะแก้ไขได้ ทั้งนี้เพราะคนไทยชักจะเคยชินกับวิธีคิดที่
จะหยิบยกข้ออ้างมาเพื่อปิดกั้นการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ ถูกหล่อหลอมให้
คิดอยู่บนกรอบเดิมหรือคิดในกรอบที่จำกัด ตัวอย่างเช่น การแสวงหาทาง
เลือกใหม่สำหรับการเดินทางในกรุงเทพฯ ซึ่งปัจจุบันถูกผูกขาดด้วยการใช้
รถบนถนนเท่านั้น เมื่อมีผู้เสนอให้ใช้การเดินทางด้วยเรือทางน้ำ หรือเดิน
ทางด้วยจักรยาน ก็จะมีข้ออ้างต่างๆ ว่า เป็นไปไม่ได้ ในสองทางเลือกใหม่

นี้ เส้นทางแรกสามารถทำได้เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจดำเนินการเลยโดยไม่รอให้เงื่อนไขพร้อม และใช้วิธีการทำงานแบบลงมือทำไป สร้างเงื่อนไขไป ส่วนในกรณีของจักรยานนั้น เราอาจจะต้องคิดให้ทะลุกรอบ หรือคิดด้วยกรอบแบบใหม่ว่า แทนที่จะรอให้มี bilane จึงค่อยขี่จักรยาน อาจจะต้องใช้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (ทดแทนกรณีแรก คือ อำนาจของผู้ตัดสินใจ) มาดำเนินการว่า ขี่จักรยานไปก่อนล่วงหน้า แล้ว bilane จึงจะตามมาทีหลัง การศึกษาวิจัยเรื่องการนำเสนอวิธีคิดแบบใหม่ ๆ ให้ทะลุกรอบในส่วนที่ว่าด้วยคุณภาพชีวิตนั้นอาจจะเป็นเรื่องจำเป็น

3.2 ในระดับปฏิบัติ

ดังได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ธรรมชาติของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น แตกต่างจากองค์กรเดิมๆ ที่มีอยู่อย่างไร แต่ทว่าในสภาพการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย เรายังมีที่ทางสำหรับให้ขบวนการทางสังคมนี้อยู่ได้น้อยมาก เพราะสังคมเปิดไฟเขียวให้กับการรวมกลุ่มทางสังคมอยู่ 2 รูปแบบเท่านั้น รูปแบบแรก คือกลุ่มที่ยุ่งการเมืองอย่างเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ คือพรรคการเมือง (แต่มักจะไม่ค่อยมีประโยชน์ต่อสังคมวงกว้าง) อีกรูปแบบหนึ่งก็เป็นกลุ่มที่ต้องปลอดการเมืองแต่มุ่งทำประโยชน์ให้แก่สังคมวงกว้าง ดังนั้นจำเป็นที่จะ ต้องรณรงค์เคลื่อนไหวทางความคิดให้มีการรวมกลุ่มแบบลูกผสมประเภทที่สามเกิดขึ้นมา คือ กลุ่มที่มุ่งทำประโยชน์ให้แก่สังคมและเกี่ยวข้องกับ การเมืองโดยทางอ้อม ซึ่งตรงกับธรรมชาติของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

(1) อุปสรรคสำหรับการก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเมืองไทยมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ๆ ประการแรก คือ สังคมเรายังเข้าใจว่าการรวมกลุ่มของประชาชนใน civil society เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มนิสิตนักศึกษา กลุ่มวิชาชีพต่างๆ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้จะมีลักษณะเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันที่มีอยู่ เช่น กลุ่มสหกรณ์ฯ ก็จะเป็นหอกข้างแคร่ของกลุ่มข้าราชการ ในอีกด้านหนึ่ง เราก็อาจจะมีกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาโดยมีภาพลักษณ์

เหมือนกับว่าจะเป็นกลุ่มใน civil society แต่ทว่าโดยแท้จริงมีการทำงาน แต่ด้านการเมืองอย่างเดียว อย่างเช่น ขบวนการนักศึกษาในยุคสมัยหนึ่ง ซึ่งช่วยตอกย้ำความเข้าใจของสังคมว่า การรวมกลุ่มของประชาชนจะเป็นเพียงหนทางในการรับใช้เป้าหมายทางการเมือง (เป็นเครื่องมือขบวนการทางการเมืองเท่านั้น)

ทางออกในเรื่องนี้ เราอาจจะต้องศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ในการ เกิดรูปแบบการสร้างการรวมกลุ่มของประชาชนใน civil society ที่จะมี ลักษณะคล้ายกับแนวคิดเรื่อง worker council ของ A. Gramsci คือเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนจากทุกชนชั้นที่ทำหน้าที่ในทุกๆ มิติ เช่น ทำทำงานพัฒนาเศรษฐกิจ ทำทำงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทำทำงานศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นกลุ่มผลักดันทางการเมืองด้วย การเกิดกลุ่มในลักษณะเช่นนี้จะเป็นอุปกรณ์หรือกลไกสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อกำหนดเครื่องชี้วัดเรื่องคุณภาพชีวิต (ในสภาพความเป็นจริง ก็ได้เกิดวิวัฒนาการของกลุ่มดังกล่าวล่วงหน้างานวิจัยไปแล้ว)

(2) ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเมืองไทย คือ การขาดความสมดุลระหว่างการรณรงค์หรือเคลื่อนไหวทางความคิดกับการเคลื่อนไหวทางการกระทำ กล่าวคือ แนวทางการเคลื่อนไหวในประเด็นใหญ่ๆ ของสังคมมักจะเน้นหนักการเคลื่อนไหวด้านการกระตุ้นจิตสำนึก (ที่เป็นด้านอารมณ์มากกว่าด้านความเข้าใจ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มักจะหยุดสะดุดอยู่ตรงแค่การมีจิตสำนึกเท่านั้น โดยคาดหวังว่าเมื่อมีจิตสำนึกแล้วก็คงจะไปปรับเปลี่ยนการกระทำกันเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายที่สุด ก็คือ กรณีของการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การรณรงค์ให้เห็นปัญหาที่ป่าไม้หมดไปอย่างรวดเร็ว หรือการเห็นคุณค่าของป่าไม้ แต่ปัญหาก็คือ ในมิติของการกระทำ โดยเฉพาะในชีวิตประจำวัน เราจะมีเครื่องชี้วัดอะไรบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูหรือรักษาป่า (นอกเหนือจากการไปปลูกป่าในโอกาสวาระพิเศษต่างๆ) กรณีที่ใกล้เคียงตัวยิ่งกว่านั้นก็คือ เรื่องการประหยัดน้ำ หรือการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งในการรณรงค์เคลื่อนไหวนั้น ยังชี้ทางออกให้น้อยมาก ว่าบุคคลทั่วไปจะ

มีรูปแบบอะไรได้หลากหลายบ้างในการเข้ามาเกี่ยวข้องกับแก้ไขปัญหานี้

ผลจากการที่เน้นหนักด้านจิตสำนึก แล้วค่อนข้างมองข้ามมิติด้านการลงมือกระทำยังทำให้เกิดอาการ “จิตสำนึกล้นเหลือ แต่งบประมาณจำกัด” จากภาครัฐบาล หรือ “จิตสำนึกท่วมท้น แต่การกระทำเหมือนเดิม” จากภาคธุรกิจ และ “จิตสำนึกเต็มเปี่ยม แต่ไม่รู้จะทำอะไร” จากภาคประชาชน และเมื่อแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมดำเนินช้ารอยแบบเก่าๆ ก็จะสร้างผลึกแห่งความเข้าใจว่า ขอเพียงแค่มีจิตสำนึก (นึกเอา) ปัญหาทุกอย่างก็จะแก้ไขได้แล้ว บทเรียนจากการขาดความสมดุลดังกล่าว ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องคุณภาพชีวิตน่าจะนำมาแก้ไขในการค้นคว้าศึกษาวิจัยของเราเองว่า ในการเคลื่อนไหวรณรงค์นั้น ควรจะนำเสนอรูปแบบที่หลากหลายในลักษณะซึ่งช่องการลงมือให้แก่บุคคลกลุ่มต่างๆ ที่มีคุณลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกัน (อายุ เพศ การศึกษา ภูมิฐานะ ฐานะทางเศรษฐกิจ) ให้ทุกคนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม โดยการจัดเงื่อนไขทั้งในชีวิตประจำวัน และในวาระโอกาสพิเศษ (เราคงต้องการชีวิตที่มีคุณภาพอยู่ทุกวัน ไม่ใช่เฉพาะวันหยุดราชการเท่านั้น)

(3) ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับภาคปฏิบัติการของการเคลื่อนไหวสังคมในไทย ก็คือ หากเปรียบเทียบกับการจัดแข่งขันกีฬาแล้ว (หรือการเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย) เรามักสนใจตอนพิธีเปิดที่ใหญ่โตมโหฬาร แต่หลังจากนั้นก็หมดความสนใจไป จนกระทั่งมาเริ่มสนใจอีกครั้งหนึ่งตอนพิธีปิดอันโอ่อ่าน่าประทับใจ โดยในระหว่างกลางนั้น จะไม่ค่อยสนใจติดตามเท่าไร ตัวอย่างเช่น งานมหกรรมปลูกป่าทั้งหลาย ผู้คนจะถูกระดมให้มีความสนใจตอนเริ่มต้นปลูกเท่านั้น แต่ในขั้นตอนต่อไป คือ ขั้นตอนการดูแล การทำนุบำรุง ตลอดจนการติดตามผลอย่างต่อเนื่องให้ตลอดทั้งกระบวนการว่า ตั้งแต่ต้นจนจบนั้น ให้ผลที่เป็นหมู่เป็นจำแคไหนอย่างไร จะไม่ค่อยมีการรณรงค์ให้เกิดความสนใจเท่าใดนัก ดังนั้น ควรจะมีการศึกษาวิจัยวิธีการระดมความสนใจของประชาชนให้มีลักษณะต่อเนื่องเป็นขบวนการไม่ขาดตอน (โดยเฉพาะตอนสำคัญคือตรงกลางๆ)

กลยุทธ์ดังกล่าวนี้ การโฆษณาของภาคธุรกิจจะมีความเชี่ยวชาญมาก

(4) ในการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น มีตัวแปรที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์ เช่น แนวคิดที่ใช้เป็นธงนำขบวนการคืออะไร ใครเป็นผู้นำของขบวนการ ระดับของเป้าหมาย การตระเตรียมการเพื่อการเคลื่อนไหวมีอะไรบ้าง (เช่น การให้การศึกษาแก่สมาชิก พิธีกรรม ฯลฯ) รูปแบบการดำเนินการ (mode of action) การมีปฏิสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้าม และผลที่เกิดขึ้น ทั้งนี้โดยที่ในแต่ละขบวนการ แต่ละ setting แต่ละสถาบัน อาจจะมีองค์ประกอบสำคัญของแต่ละขบวนการแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในเรื่องกองทุนออมทรัพย์นั้น ระดับของเป้าหมายของกลุ่มอาจจะสำคัญอย่างยิ่งว่า กลุ่มวางเป้าหมายไว้ในระดับใด หากวางเป้าหมายต่างกัน 4 ระดับ คือ เพื่อสวัสดิการเฉพาะหน้าภายในกลุ่ม เพื่อเป็นทุนการผลิต เพื่อใช้นโยบายทุนสู้ทุน หรือเพื่อนำกลุ่มออมทรัพย์เข้าสู่กระบวนการต่อรองทางการเมืองในเรื่องนโยบายกำหนดราคาพืชผลของประเทศ ระดับของเป้าหมายที่แตกต่างกันนี้ จะเป็นตัวแปรหลักในการกำหนดตัวแปรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งขบวนการ เช่น คุณสมบัติของผู้นำ (ถ้ามีเป้าหมายทางการเมือง ผู้นำที่เป็นพระภิกษุก็ย่อมหมดสิทธิ โดยที่ท่านอาจจะเหมาะสมสำหรับเป้าหมายระดับต้นๆ)

สำหรับขบวนการอื่นๆ อาจจะมีองค์ประกอบอื่นๆ เป็นปัจจัยหลัก เช่น ความเป็นอิสระ (autonomy) หรือ การมีทางเลือก (choices) ดังนั้นงานวิจัยที่ควรศึกษาก็คือ สำหรับมิติต่างๆ ของคุณภาพชีวิต เช่น ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยในชีวิต เสถียรภาพในการทำมาหากิน ฯลฯ นั้น แต่ละมิตินั้นหากจะมาก่อตัวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแล้ว ควรจะมีองค์ประกอบหลักเป็นอะไรบ้าง

4. รูปแบบของการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่อง คุณภาพชีวิต

สำหรับรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องคุณภาพชีวิตที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น ผู้เขียนได้จัดแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชนระดับกว้าง และการเคลื่อนไหวในระดับกลุ่มย่อยในรูปแบบของการกระทำ ในที่นี้ผู้เขียนจะเลือกงานวิจัยบางชิ้นที่ได้มีผู้ทำมาแล้ว เพื่อเป็นการจุดประกายสำหรับการทำวิจัยในเรื่องนี้ต่อไป

4.1 การเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชนในระดับกว้าง

ปัจจุบัน เราจะพบเห็นการใช้สื่อโฆษณาสินค้าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณภาพชีวิต ทั้งที่เป็นการเกี่ยวข้องโดยตรงและโดยทางอ้อม ตัวอย่างการเกี่ยวข้องโดยตรงก็เช่น คำขวัญโฆษณาขายบ้านจัดสรร ประเภทที่ว่า “ดูบ้านเดียวกลางใจเมือง...สำหรับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า” หรือโดยทางอ้อม ก็เช่นโฆษณาที่ว่า “บ้านไม่ควรจะเป็นสถานที่สุดท้ายที่จะทำร้ายเรา” นอกจากนั้นข่าวสารจากสื่อมวลชนเหล่านี้ ยังเป็นตัวนิยามและเป็นตัวกำหนดเครื่องชี้วัดโดยทางอ้อม ว่าชีวิตที่มีคุณภาพนั้นควรจะประกอบด้วยอะไรบ้าง เช่น โฆษณาชีวิตที่มีคุณภาพของบ้านจัดสรร และมีภาพประกอบเล็กๆ ว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ สโมสรเด็กเล่น สนามกอล์ฟ สโมสรหมู่บ้าน ศูนย์การค้า เป็นต้น

(1) การเคลื่อนไหวความคิดผ่านงานโฆษณา จิราภรณ์ กนิษฐรัตน์ (2534) ได้ศึกษาเรื่องการบริการสารสนเทศผ่านโฆษณาในโทรทัศน์ โดยมีแนวคิดพื้นฐานว่า สามัญสำนึกของคนทั่วไปมักจะบอกว่าข้อมูลจากโฆษณานั้นไม่มีประโยชน์ นอกจากจะเชิญชวนให้ซื้อสินค้าเท่านั้น แต่อันที่จริงแล้วเรื่องโฆษณาไม่ได้เกี่ยวข้องแต่เฉพาะตัวสินค้าและบริการที่เสนอขายเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะมีอิทธิพลระยะยาว ในการวางกรอบความเข้าใจ (เหมือนกับการติดตั้งโปรแกรมคอมพิวเตอร์) ให้แก่คนในสังคม ตัวอย่างใกล้ตัวก็เช่น ความเข้าใจที่ว่าชีวิตที่มีคุณภาพคือ

อะไร

เมื่องานโฆษณาสามารถวางกรอบความเข้าใจให้แก่ผู้รับสารดังกล่าวมาแล้ว ก็ย่อมขึ้นอยู่กับว่าผู้ส่งสารเองหรือผู้โฆษณาเองมีความเข้าใจในสารที่กำลังจะส่งไปในระดับไหน ตัวอย่างในการทำโฆษณาเพื่อสังคมเรื่อง การเคารพกฎจราจร แนวคิดหลัก (big idea) ที่อยู่ในแนวคิดนี้มีได้หลายแนวคิด เช่น การเน้นระเบียบวินัยในการอยู่ร่วมกัน การเน้นความรวดเร็วในการเดินทาง หรือการเน้นแนวคิดเรื่องคุณค่าชีวิตมนุษย์ (เช่น โครงการถนนสีขาวของโตโยต้า) ผู้เขียนมีความเห็นว่า สำหรับนักวิชาการที่ทำงานด้านเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตควรจะได้มีโอกาสทำงานร่วมกับกลุ่มผู้โฆษณา เพื่อส่งผ่านความคิดและความเข้าใจให้แก่กลุ่มดังกล่าว

(2) ผลด้านกลับของการเคลื่อนไหวทางความคิดจากการให้ข่าวสารของสื่อมวลชน อากัสรา จันทรสุวรรณ (2535) ศึกษาเรื่องความวิตกกังวลอันเกิดจากข่าวสารข้อมูลการรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ โดยเริ่มจากการสำรวจปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาด้านข่าวสารว่า ในปี 2535 นั้น มีคนพูดกันมากกว่าเรื่องโรคเอดส์นั้นมีคนพูดกันมากแล้ว ได้ยินทุกวัน (exposed) แต่เมื่อถามเจาะลึกต่อไปว่า แล้วผู้รับสารมีความรู้จริง มีการเอาใจใส่หรือมีการเก็บเอาไปคิดในเรื่องนี้มากน้อยเพียงใด (นี่ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอีกต่างหาก) กลับปรากฏว่า การรับข่าวสารในชั้นตอนหลังๆ นี้มีอยู่น้อยมาก ทั้งๆ ที่มีสถานการณ์ของข่าวสารที่มากมายท่วมท้นไปหมด

อากัสราให้ข้อสรุปว่า ปัจจุบันนี้ยังมีช่องว่างมหาศาลระหว่างข้อมูล (data) กับความรู้ (knowledge) กล่าวคือมีข้อมูลอยู่มากมาย แต่กลับไม่ได้บอกให้รู้ในสิ่งที่ต้องการจะรู้ (ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การกำหนดเนื้อหา ขอบเขตของข้อมูลมาจากฝ่ายส่งสาร มิใช่มาจากการสำรวจความต้องการของผู้รับสาร) ปัจจุบันนี้ผู้ส่งสารไทยยังตกอยู่ใต้อิทธิพลทฤษฎีทางการสื่อสารในเชิงปริมาณที่เชื่อว่า หากมีการอัดข้อมูลให้มากๆ ให้บ่อยๆ ให้ซ้ำๆ ก็จะมีผลกระทบต่อผู้รับสารไปเอง ในกรณีของข่าวสารเรื่องโรคเอดส์นั้น ผู้วิจัยให้ข้อเสนอที่แตกต่างออกไปว่า ปริมาณของข้อมูลที่อัดเข้ามา

มากเกินไปนั้น จะทำให้ผู้รับสารเกิดความอึดอัดและเกิดความด้านชา โดยเฉพาะหากระดับของข้อมูลไม่ได้มีการเคลื่อนไหวเลย ก็กลับจะส่งผลให้ผู้รับสารไม่ได้พัฒนาวิธีคิดให้เคลื่อนย้ายจากจุดหนึ่งไปยังจุดอื่น ๆ

(3) ความตั้งใจของผู้ส่งสาร ปัจจุบันนี้กลุ่มบุคคลที่ขาดโอกาสด้าน การศึกษาระดับสูงในสังคมไทย เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มคนงาน กลุ่มคนยากจนในเมือง ฯลฯ ได้ใช้โอกาสจากช่องทางข่าวสารจากสื่อมากขึ้น (โดยเฉพาะ สื่อที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยหรือเสียทางอ้อม เช่น วิทยุ โทรทัศน์) เป็นแหล่ง การศึกษานอกระบบ และเป็นแหล่งที่เพิ่มเติมความรู้จากข้อมูลข่าวสาร อย่างไรก็ตาม อุทัยวรรณ อินทร์โต (2535) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับรายการข่าว เกษตรทางโทรทัศน์ก็ยังตั้งข้อสังเกตว่า รายการข่าวเกษตรทางโทรทัศน์ซึ่ง เป็นรูปแบบบริการทางสังคม และควรจะเป็นบริการขั้นพื้นฐานของภาครัฐ นั้น แต่ปรากฏว่าสัดส่วนของรายการประเภทนี้ มีเพียง 1.6 % เท่านั้นของ รายการทั้งหมด (สำรวจปี 2535)

นอกจากนั้น แม้ว่าจะมีการจัดทำรายการที่ช่วยเพิ่มโอกาสทางข่าวสาร ให้แก่กลุ่มบุคคลที่ยากจนทางข่าวสารอยู่บ้างนั้น แต่เมื่อพิจารณาลงไปถึง เป้าหมายของการผลิตรายการ วิธีการจัดทำ ลักษณะเนื้อหา และการประเมิน ผล ผู้วิจัยได้พบว่า เนื่องจากขีดจำกัดด้านทรัพยากรทุกด้านของฝ่ายทำ รายการ ทำให้การส่งข่าวสารเกษตรกรรมนั้น ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ผู้รับสาร เท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น แหล่งข่าวที่จะนำมาเป็นเนื้อหานั้น จะถูกกำหนดมา จากหน่วยราชการที่กำลังทำวิจัยอยู่ในเรื่องต่างๆ และต้องการจะเผยแพร่ งานวิจัย หรือมาจากความต้องการของผู้อุปถัมภ์รายการ โดยที่ฝ่ายผู้ผลิต ยังไม่มีกระบวนการที่จะสำรวจความต้องการของเกษตรกรผู้รับสาร (หรือ แม้สำรวจมาได้ ก็ไม่แน่ใจว่าด้วยงบประมาณการผลิตที่จำกัด ผู้ผลิตจะ สามารถผลิตสารตาม que ผู้รับต้องการได้หรือไม่)

(4) ท่วงทำนองของการนำเสนอเรื่องคุณภาพชีวิต จากสื่อมวลชน ที่มีอยู่ ในปัจจุบันมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อประชาชนสูง มาก ได้จัดทำรายการที่ใกล้เคียงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอยู่หลายรายการ

เช่น “รายการวงเวียนชีวิต” ที่พยายามนำเอาเรื่องราวของปัจเจกบุคคลที่ถูกมองข้ามในสังคมขึ้นมาพูดถึง หรือรายการ “ฝันที่เป็นจริง” ซึ่งเป็นการบอกเล่าถึงวิธีการที่บุคคลพยายามดำเนินชีวิตจนบรรลุเป้าหมาย รายการเหล่านี้ นับว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการช่วยกำหนดวาระ (Agenda Setting) ให้สังคมรับรู้ถึง เรื่องราวของใครบ้างที่สังคมเราควรจะให้ความสนใจ

ข้อวิจารณ์ที่มีต่อรายการเหล่านี้ก็คือ แม้ว่าสื่อมวลชนจะต้องใช้กลยุทธ์การกระตุ้นอารมณ์เป็นจุดดึงดูดความสนใจของผู้ชมก็ตาม (ลักษณะ Sensational/dramatized) ดังที่กล่าวกันว่า รายการเหล่านี้มักจะบีบคั้นจิตใจผู้ชมจนเกิดอาการน้ำตาท่วมจอขึ้นมา แม้กระนั้นผู้จัดทำรายการก็ควรที่จะพัฒนาให้สัดส่วนของการให้ข้อมูล และการให้ความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาและปรากฏการณ์ดังกล่าวด้วย (ตัวอย่างเช่น การสัมภาษณ์นักวิชาการที่เล่นในปัญหานั้น ๆ มาสอดแทรกบ้าง) และนอกจากนั้น การนำเสนอเรื่องราวเหล่านี้ ยังมีลักษณะเน้นปัจเจกบุคคลเฉพาะรายมากเกินไป และควรที่จะพัฒนาให้มีลักษณะภาพรวมให้มากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ถ้ามีการนำเสนอชีวิตของคนแก่ที่ถูกทอดทิ้งเป็นบุคคล ก็ควรจะมีสถิติภาพรวมว่า ปัจจุบันนี้สังคมไทยมีคนแก่ อยู่เท่าไร อยู่กับลูกหลานเท่าไร ถูกทอดทิ้งเท่าไร และถ้านำเสนอตัวเลขในลักษณะพัฒนาการได้ก็จะยิ่งมองเห็นปัญหาได้ชัดเจน

หรือในกรณีของ รายการ “ฝันที่เป็นจริง” ซึ่งเขยิบจากการนำเสนอปัญหาเพียงอย่างเดียวมาเป็นการแก้ไขปัญหาลุล่วงไปด้วย นอกจากนั้นทางรายการยังได้พยายามให้การวิเคราะห์ด้วยว่า จะมีปัจจัยอะไรบ้างที่จะเอื้ออำนวยไปสู่ความสำเร็จนั้น แต่ทว่าโดยส่วนใหญ่ทางรายการจะเน้นหนักปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลเท่านั้น (ความเพียรพยายาม ความอดทน ฯลฯ) แต่ยังไม่ได้ขยายไปถึงเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยแวดล้อมในการกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวของบุคคล

(5) กลยุทธ์ในการนำเสนอข่าวสาร มีกลยุทธ์ 3 - 4 ชนิดที่มักจะนิยมใช้ในการนำเสนอข่าวสารในปัญหาของสังคมไทย คือกลยุทธ์การสร้างและกระตุ้นความกลัว (Fear Arousal) ซึ่งมักจะนิยมใช้กันมาก เช่น เป็นเอดส์

แล้วตายลูกเดียว (ซึ่งถูกตอบโต้ด้วย กลัวอดมากกว่ากลัวเอดส์) การสร้าง
ความรู้สึกว่าเป็นคนสำคัญ (เช่น โฆษณาคุณคือลูกค้าคนสำคัญ) การใช้
เหตุผลชักชวน และการสร้างความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกัน การใช้กลยุทธ์
เหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับตัวแปรหลายตัว เช่น ประเด็นที่จะนำเสนอ
กลุ่มเป้าหมาย ขอบเขตของเนื้อหา ฯลฯ ดังนั้น เราอาจจะต้องมีการวิจัยหา
กลยุทธ์ในการนำเสนอข่าวสารว่า สำหรับเรื่องเครื่องชีวิตแต่ละตัวของ
คุณภาพชีวิตนั้น จะต้องใช้กลยุทธ์แบบใดจึงจะเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ
ในการดึงประชาชนกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วม

4.2 การเคลื่อนไหวผ่านการทำกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ

หลังจากสองทศวรรษแห่งความล้มเหลวในการพัฒนาจากภาค
รัฐบาล ทำให้ประชาชนหลายพื้นที่ (ทั้งในเมือง/ชนบท) ทั้งภาคเกษตร
อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และภาคบริการ ได้พยายามดิ้นรนแสวงหาวิธี
การเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่มเหล่านี้ บาง
เรื่องก็ได้เผยแพร่จนรับรู้กันในสาธารณชนวงกว้าง แต่ผู้เขียนเข้าใจว่า ยัง
มีกรณีตัวอย่างอีกมากมายที่ยังไม่ได้รับรู้กัน ในที่นี้ผู้เขียนจะขอตั้งข้อสังเกต
เกี่ยวกับสิ่งที่ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวผ่านการทำกิจกรรมของ
กลุ่มต่างๆ (ซึ่งยังเป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษากันน้อยอยู่)

(1) การวิจัยเรื่อง รูปแบบที่เหมาะสมที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนมี
ส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ ตัวอย่างเช่น งานของอารยา ศุภพุทธมงคล (2534)
ที่วิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการรับข่าวสารโฆษณาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสื่อ
โทรทัศน์ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร” และได้พบรูปแบบอันหลากหลาย
หลายที่ประชาชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น
การเข้าร่วมประชุม การบริจาคเงิน การแสดงความคิดเห็น การเผยแพร่ข่าว
สารข้อมูลต่อไป การเป็นสมาชิกขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติ
ตนตามคำแนะนำทางสิ่งแวดล้อม ฯลฯ เราควรจะมีการศึกษาค้นคว้าหารูป
แบบการมีส่วนร่วมที่หลากหลายกว่านี้ ทั้งนี้เพื่อนำไปเป็นเมนูกิจกรรมให้

ประชาชนกลุ่มต่างๆ เลือกรูปแบบต่างๆ ที่สอดคล้องกับสภาพของเขา
นอกจากนั้น จากงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยยังได้ให้แนวทางกว้างๆ ที่น่า
สนใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าน่าจะหมายถึง การเข้ามามีส่วน
ร่วมในการตัดสินใจ การเข้ามาเจรจาต่อรอง การเข้ามามีส่วนในการปรึกษา
หารือ และการมีส่วนร่วมในการให้ข่าวสารข้อมูล

(2) ดังที่ได้กล่าวมาตอนต้นๆ ว่า ในสังคมไทยยังมีการเคลื่อนไหว
ทางสังคมที่เกิดมาจากคนละปลายข้าว กล่าวคือ ในขณะที่ข้าวของกลุ่มราก
หญ้า (grassroot) จะเน้นหนักการทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุงสภาพชีวิตของ
ประชาชนในมิติต่างๆ อีกข้าวหนึ่งก็อาจจะเคลื่อนไหวอยู่ข้างบนในลักษณะ
ของการผลักดันด้านนโยบาย การทำงานแบบปลายข้าวข้างล่างและข้าวข้าง
บนนี้ต่างมีคุณูปการอยู่อย่างแน่นอน แต่ในเวลาเดียวกันต่างก็มีขีดจำกัด
อยู่ด้วยเช่นกัน

นอกเหนือจากกลุ่มที่อยู่คนละปลายข้าวเช่นนี้แล้ว มีกลุ่มบางกลุ่มที่ได้
เริ่มพยายามทำการเคลื่อนไหวสังคมอย่างครบวงจร ตั้งแต่ระดับรากหญ้า
ต้นดอกใบ จนถึงยอดหญ้า รูปแบบการเคลื่อนไหวแบบครบวงจรเช่นนี้
ควรจะได้รับการวิจัยเพื่อนำมาสะกัดเป็นแบบจำลองที่ใช้เป็นแบบฉบับ
สำหรับการขยายผลของการเคลื่อนไหวในระดับต่าง ๆ ต่อไป

นอกจากนั้น ประเด็นหัวข้อที่ควรจะวิจัยซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเรื่องที่ได้
กล่าวมาแล้วก็คือ ในข้อเท็จจริงนั้น ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมจาก
ระดับรากหญ้าจนถึงยอดหญ้านั้น จะต้องมีการส่งทอดกิจกรรมผ่านบรรดา
“หัวมุด” ต่าง ๆ เช่น จากปัญหาในหมู่บ้านแห่งหนึ่งจะต้องส่งผ่านคณะกรรมการ
การหมู่บ้าน แล้วเข้าสู่สภาตำบล อำเภอ จังหวัด เข้าสู่กรมกองที่เกี่ยวข้อง
เข้าสู่คณะกรรมการรัฐสภาชุดต่างๆ การทำงานของหัวมุดเหล่านี้ เป็น
ปัจจัยสำคัญต่อการเคลื่อนไหวประเด็นต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงน่าจะ
มีการศึกษาถึงวิธีการทำงานของหัวมุดเหล่านี้ รวมทั้งวิธีการเสริมความเข้ม
แกร่งให้แก่หัวมุดในระดับล่างๆ ด้วย (เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภา
ตำบล)

(3) การวิจัยเรื่องเครือข่ายทั้งแนวตั้งและแนวนอน เนื่องมาจากการทำงานด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย จะมีลักษณะการสร้างเครือข่ายเป็นอย่างมาก เช่น เครือข่ายกลุ่มเลี้ยงสัตว์ในภาคอีสาน เครือข่ายการเกษตรแบบธรรมชาติ เครือข่ายองค์กรสตรี เครือข่ายองค์กรเด็ก เป็นต้น ซึ่งเป็นรูปแบบของการสร้างเครือข่ายในแนวนอน (horizontal) การสร้างเครือข่ายดังกล่าวนี้ยังไม่มีการวิจัยศึกษาที่เป็นระบบ โดยเฉพาะการนำทฤษฎีเรื่องการสร้างเครือข่าย หรือการเปรียบเทียบการสร้างเครือข่ายกับต่างประเทศ รวมทั้งการศึกษาว่าเครือข่ายแนวนอนแบบใหม่นี้มีรากฐาน หรือก่อตัวมาจากพื้นฐานของเครือข่ายดั้งเดิมตามประเพณีหรือไม่อย่างไร ในขณะที่เครือข่ายเป็นรูปแบบการทำงานที่สำคัญของภาคประชาชน จึงควรมีการศึกษาเพื่อแสวงหายุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในการเพิ่มประสิทธิภาพ และความมั่นคงยั่งยืนของเครือข่ายแนวนอนนี้ด้วย

ส่วนการสร้างเครือข่ายแนวตั้งนั้น ในสภาพความเป็นจริง มีรูปแบบดังกล่าวปรากฏอยู่ไม่มากนัก ดังนั้นในวงการศึกษาก็ยิ่งน้อยลงไปเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม สังคมไทยเรากำลังเคลื่อนเข้าสู่สภาวะของการสร้างกลุ่มผลักดันการสร้างฐานพลัง การสร้างอำนาจต่อรองจากประชาชนทุกกลุ่ม (ที่เรียกว่าเป็นการเมืองแบบมวลชน) มากยิ่งขึ้นทุกที ดังนั้นในอนาคต รูปแบบของการสร้างเครือข่ายแนวตั้ง (ปัจจุบันมีแต่รูปแบบเฉพาะกิจ คือ ม็อบจัดตั้ง และเป็นการสร้างจากข้างบนลงสู่ข้างล่างเพียงทางเดียว) โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายที่มีทิศทางจากล่างขึ้นบน คงจะมีเพิ่มมากขึ้น

ความแตกต่างระหว่างเครือข่ายแนวนอนกับแนวตั้งก็คือ เครือข่ายแนวนอนนั้นจะมีการเข้าถึงได้ง่ายกว่าแนวตั้ง เพราะเป็นกลุ่มคนในระดับเดียวกันของสังคม นอกจากนั้นธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายในแนวนอนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบเดียวคือการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ในขณะที่เครือข่ายแนวตั้งจะมีรูปแบบความสัมพันธ์หลายอย่างซ้อนทับกันอยู่ เช่น รูปแบบกัรวเอารัดเอาเปรียบ รูปแบบการอุปถัมภ์หรือรูปแบบการต่อรอง เป็นต้น

นอกจากนั้น ควรจะมีการศึกษาการทำหน้าที่ของเครือข่ายแบบต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในการถ่ายทอดเผยแพร่ข้อมูล การขยายฐานความรู้ การช่วยเหลือด้านวัตถุ หรืออื่นๆ

4.3 การเคลื่อนไหวแบบประสานระหว่างความคิดและกิจกรรม

อันที่จริงในหัวข้อที่กล่าวแยกแยะมาข้างต้นนั้น เกือบจะไม่มี การเคลื่อนไหวแบบใดที่จะแยกความคิดและกิจกรรมออกจากกันได้ เพียงแต่ ทว่าในรูปแบบสุดท้ายนี้ ผู้เขียนอยากจะเน้นรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมที่มีลักษณะเด่น คือมีการผสมผสานระหว่างการเคลื่อนไหวผ่าน สื่อมวลชน กับการทำกิจกรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจน หัวข้อการวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องนี้ก็คือ การใช้และบทบาทของข่าวสารข้อมูลในการต่อสู้ ตัวอย่าง รูปธรรมที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนที่สุด ก็คือการไต่สวนสาธารณะเรื่องการสร้าง รถไฟลอยฟ้า เป็นต้น

เนื่องจากความเข้าใจของคนในสังคมในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต น่าจะยังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสพัฒนาด้านวัตถุ และการเน้นเชิง ปริมาณที่ได้รับการปลูกฝัง หล่อหลอม และตอกย้ำมาเป็นเวลายาวนานพอ สมควร ดังนั้นในการนำเสนอทางเลือกใหม่ มิติมุมมองแบบใหม่ ย่อมจะ ได้รับการคัดค้าน ไม่เห็นด้วย หรือไม่แน่ใจ ตรงจุดนี้การใช้ข้อมูลจะมีบทบาท สำคัญในการทำความเข้าใจด้านแนวคิด ตัวอย่างเช่น ประสบการณ์ของ ขบวนการทางสังคมที่เคลื่อนไหวเรื่องกฎหมายลาคลอด จะได้รับการต่อต้าน ว่า กฎหมายดังกล่าวจะทำให้ชาวต่างชาติไม่ยอมมาลงทุนในประเทศ ทำลายบรรยากาศการลงทุน ฯลฯ ในกรณีนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าว จะต้องหาข้อมูลด้านวิชาการ และผลการวิจัยจากต่างประเทศมาหักล้าง กระแสความเชื่อแบบเก่าๆ ให้ได้ จึงจะสามารถระดมการยอมรับจากสังคม ได้

หัวข้อการวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่อยู่ภายใต้หัวข้อนี้ คือการศึกษาวิจัยเรื่อง การณรงค์ เนื่องจากการรณรงค์เป็นรูปแบบหลักรูปแบบหนึ่งที่ขบวนการทาง

สังคมของไทยได้ใช้ในการเคลื่อนไหวเป็นอย่างมากในเกือบจะทุกมิติ เช่น การรณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่ การรณรงค์ต่อต้านการซื้อขายเสียง การรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ ฯลฯ การรณรงค์เป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวที่มีการวางแผน และการดำเนินการที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดข่าวสารโดยผ่านสื่อต่างๆ อย่างเป็นระบบ และการรณรงค์เท่าที่มีมาในประเทศไทย มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว ซึ่งควรจะศึกษาต่อไปว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวดังกล่าว

5. ข้อเสนอเรื่องทิศทางในการวิจัย

จากประเด็นต่างๆ ที่ผู้เขียนได้เสนอเอาไว้อย่างกระจัดกระจายตามหัวข้อต่างๆ นั้น ผู้เขียนมีข้อเสนอในเรื่องทิศทางสำหรับการวิจัยเรื่อง การเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องการกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตดังนี้คือ :

(1) งานวิจัยระดับแรกที่ต้องทำ ควรจะเป็นการวิจัยสำรวจการศึกษา ค้นคว้าที่เคยทำมาแล้ว ทั้งนี้เพราะผู้เขียนเชื่อว่า เราไม่จำเป็นจะต้องเริ่มต้นเรื่องนี้จากศูนย์ โดยผู้สำรวจอาจจะวางกรอบของภาพรวมเอาไว้คร่าวๆ ว่าจะสำรวจงานศึกษาที่เกี่ยวข้องจากคนทุกกลุ่ม ทุกอาชีพ ทุกพื้นที่ (แล้วแต่เกณฑ์ที่จะใช้แบ่งว่าจะเป็นอย่างไบบ้าง ซึ่งอาจจะอิงจากแผนพัฒนาได้)

และหากได้มีการทำสำรวจเบื้องต้นว่า ได้มีงานวิจัยในมิติอะไร คนกลุ่มใดที่ได้ทำไปบ้างแล้ว และส่วนใดที่ยังเป็นช่องว่างในการวิจัยจึงค่อยมีกระบวนการส่งเสริมให้มีการวิจัยในส่วนที่ขาดหายไป จากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียน ยังมีกลุ่มสังคมจำนวนมากที่กำลังเคลื่อนไหวกิจกรรมเพื่อกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของตัวเอง โดยที่ยังไม่มีการเก็บรวบรวมศึกษาเอาไว้ เช่น กลุ่มแม่ค้ารายย่อยในตลาดต่างจังหวัดแถวภาคอีสานที่ทำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินในขั้นแรก และต่อมาได้นำมาลงทุนในเรื่องปัจจัยการผลิตร่วมกัน (เช่น ซื้อตุ๋นแช่ของขาย) หรือกลุ่มโสเภณีในแถบพัทธาก็ได้รวมกลุ่มกันโดยการหนุนช่วยจากองค์กรศาสนาในพื้นที่ และดำเนินกิจกรรมเพื่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตัวเอง เป็นต้น

(2) ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ทุกวันนี้สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ให้คำนิยามและให้เครื่องชี้วัดอยู่ตลอดเวลาว่า ชีวิตที่มีคุณภาพชีวิตที่มีความสุขนั้นคืออะไร (ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเพิ่มพูนวัตถุในด้านปริมาณ) เพื่อที่จะกระจายแหล่งที่จะให้คำนิยามเรื่อง ชีวิตที่มีความสุขคืออะไร

เราควรที่จะมีการวิจัยแหล่งภูมิปัญญาเดิมของไทย หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทยว่า ได้มีการกำหนดหรือชี้ช่องทางว่า ชีวิตที่มีความสุขนั้นควรจะมีอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่น ในกลุ่มคนอีสาน มีคำกล่าวโบราณระบุเอาไว้ว่า ชีวิตคนเรานั้นจะมีความสุขจากองค์ประกอบเหล่านี้คือ :

สุขเพราะมีข้าวกิน สุขเพราะมีดินอยู่

สุขเพราะมีคู่นอนนำ สุขเพราะมีเงินค่าเต็มได้

สุขเพราะมีเฮือนหลังใหญ่มุงเป็นกระดาน

สุขเพราะมีลูกหลานมานั่งเฝ้า

สุขเพราะเต่าแก่แล้ว ได้เข้าวัดฟังธรรม

(3) ในการวิจัยบรรดากรณีศึกษาต่างๆ นั้น ผู้วิจัยควรจะมีการนำเอาทฤษฎีเรื่องการเคลื่อนไหวสังคม (ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น) มาทดสอบและใช้อธิบายกรณีตัวอย่างต่าง ๆ ด้วย การวิจัยแบบมีทฤษฎีประกอบนั้นน่าจะจำเป็นมากขึ้นในกรณีที่เราต้องการจะสกัดแบบจำลองบางอย่างออกมาจากกรณีศึกษาด้วย

(4) ควรมีการวิจัยในเชิงศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีของต่างประเทศให้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะในต่างประเทศ (โดยเฉพาะยุโรป) มีประเพณีการศึกษาเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่มาก ดังนั้น เราควรที่จะนำเอากรณีตัวอย่างของไทยไปวางเทียบกับต่างประเทศเพื่อให้อำนาจในการอธิบายและการให้ข้อเสนอมีความกว้างขวางมากขึ้น เช่น ขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของไทยจะมีโอกาสยกระดับขึ้นไปเป็นพรรคการเมืองแบบพรรคกรีนของเยอรมันได้หรือไม่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ของไทยจะยกระดับเป็นสถาบันทางการเงินแบบราโบแบ็งค์ ของเนเธอร์แลนด์ได้หรือไม่

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กุหลาบ รัตนสังฆธรรม และคณะ (2535). *การพัฒนา รูปแบบที่เหมาะสมในวิธีดำเนินงานวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็น พื้นฐานในระดับหมู่บ้าน*. โครงการมหาวิทยาลัยสนับสนุนงานพัฒนาตามโครงการนำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ.
- จิราภรณ์ กนิษฐรัตน์ (2534). *การบริการสารสนเทศผ่านโฆษณาโทรทัศน์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณิลวรรณ วรานิชสกุล (2533). *การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในรายการวิทยุเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรในกรุงเทพของกรมตำรวจ กรณีศึกษา: สถานีวิทยุ จ.ส.100 และสวท.กรุงเทพ 93.5 เมกะเฮิร์ต*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงภัสสร พานิชศุภผล (2535). *การศึกษาดำเนินงานประชาสัมพันธ์เรื่องโรคเอดส์ของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นลินี ตันธุนิตย์ (2538). *“การเสนอภาพและการให้ความหมายต่อความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐ”*. บทความประกอบการสัมมนา “องค์ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน”, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พจนา วาสีรัตน์ (2535). *ประสิทธิผลของสื่อประชาสัมพันธ์โครงการชิงค์เอิร์ธในการให้ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา รัตนกรกช (2532). *การวิเคราะห์ภาพยนตร์โฆษณาส่งเสริมสังคมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 - 2531*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สวรรณยา ยิ่งพลจันทร์ (2538). *การวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “คุณค่า” ในงานโฆษณา*

ที่อยู่อาศัยทางสื่อหนังสือพิมพ์, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรทัย อัจฉา และโรเซ่ ชีกาล (2535). *การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง: กรณีชุมชนวัดช่องลม*, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล.

อารยา ศุภุทธมงคล (2534). *พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารโฆษณาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสื่อโทรทัศน์ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาภัสรา จันทรสุวรรณ (2535). *ความวิตกกังวลอันเกิดจากข่าวสารข้อมูลการรณรงค์ เรื่องโรคเอดส์ผ่านสื่อมวลชนในช่วงปี พ.ศ. 2531-2534*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัยวรรณ อินทร์โต (2535). *การให้บริการข่าวสารการเกษตรผ่านสื่อโทรทัศน์*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Baldwin, Sally et al. (eds.) (1991). *Quality of Life: Perspectives and Policies*, Routledge.

Eyerman, Ron and Andrew Jamison (1991). *Social Movements*, Polity Press.

Rucht, Dieter (ed.) (1991). *Research on Social Movement: The State of the Art in Western Europe and the USA.*, Campus Verlag and Westview Press.

Scott, Alan (1990). *Ideology and the New Social Movements*, Unwin Hyman.